

Željko Radinković - Transkript intervjua

Razgovor vodila Milica Pralica i Mirza Šaćiri

Milica Pralica: Danas je 18.7.2018. godine, prostor Oštre nule. Radimo intervju sa Željkom Radinkovićem. Intervju vode Milica Pralica i Mirza Šaćiri. Željko, kad se spomene Banja Luka šta te prvo asocira na Banjaluku?

Željko: Kada se spomene Banja Luka? Pa prvo me asocira, asociraju me moji ljudi, asocira me ne moje roditelje, na mog brata, na njegovu djecu, na naše rođake. To je znači prva asocijacija i to govorim iz perspektive nekoga ko je dugo vremena bio van Banjaluke i koji je Banjaluku prije svega povezivao sa odsutnim dragim ljudima. Dugo vremena se nismo vidjeli u tom periodu početkom devedesetih godina i poslije smo se rijetko viđali, nekoliko puta godišnje tako da je sada moja prva asocijacija za Banjaluku su ti ljudi, ali inače Banja Luka me asocira na fudbalski klub Borac. Banja Luka kad kažete to mjesto asocira me na mjesto u kojem je sve bitno, u kojem je sve važno, šta se dešava na ovom čošku, šta se dešava na onom čošku, šta se dešava na periferiji. Na primer u gradovima u kojima sam prije živio i za koje sam na neki način i sada emotivno vezan, na primer Štutgart ili Konstanc na Bodenskom jezeru su mi takođe važni, ali ne tim intenzitetom da pratim, ne znam, sva dešavanja i sve, ne znam ni ja, dole se negdje nešto pravi, ovdje ili ondje, da li će se nešto popraviti ovdje ili ondje, da li, ne znam ni ja, je infrastruktura kako treba ili nije. Toliko ne brinem kada je riječ o Štutgartu ili Konstancu, a kada sam bio u Štutgartu i Konstancu, brinulo me, odn. interesovalo me kakvo je stanje svega toga u Banjaluci. Dakle to je neko mjesto koje nešto znači za mene.

Milica: Kako je bilo živjeti u Banjaluci '70-ih i '80-ih godina?

Željko: Morat ću da vas malo razočaram. Veoma malo se sjećam nekakvih svojih ranih godina. To su uglavnom nekakve slike, utisci koji možda i nisu toliko, ne mogu služiti možda kao nekakvo objektivno sjećanje na neki period, više su emotivno obojene, više su, ne znam ni ja, više su možda neka sjećanja srasla jedna sa drugim tako da. Sjećam se nekih, Banjaluke kao... moji roditelji potiču iz okoline Banjaluke, sa Pavlovca i iz Slatine, odn. Malog Blaška tako da taj život je veoma vezan i za okruženje Banjaluke, dakle i to okruženje Banjaluke baba, djeda, sva ta rodbina koja je živjela oko Banjaluke i sva ta mjesta negdje srastaju s ovim gradskim prostorom. Dakle, mislim da je mnogo ljudi koji su u to vrijeme živjeli u Banjaluci živjelo na nekoliko tako reći mjesta, dakle da su veoma intenzivna sjećanja i na ta mjesta, na odlaske na periferiju, na selo, na... to sve negdje srasta u jedno sjećanje, a i Banja Luka sama po sebi vjerovatno to odgovara njenoj strukturi tadašnjoj djelimično i sadašnjoj, ali tada je bilo to još izraženije. Dakle, svako živi u Banjaluci, ali ima baku negdje pored Banjaluke, ima negdje baštu pored Banjaluke, ima negdje mjesto za igranje pored Banjaluke posebno, tako da su sjećanja locirana na tim područjima i negdje srastaju, a i sama Banja Luka je bila kao neka vrsta razuđenog sela u kojem postoje manje urbane cjeline koje onda presijecaju neka vrsta nečega što je u nekavim urbanim cjelinama bilo prigradsko naselje ili jedno naprosto selo, malo gušće naseljenije selo. Ovi dijelovi Nove Varoši koji su poslije potresa izgrađeni su bili, u stvari, prostori na kojima su se nalazile neke privatne kuće sa baštama i postojao je uređeni urbani prostor. Svjedoci smo i poslije rata kada u nekom novom talasu izgradnje da su neki krajevi Banjaluke koji su to tada bili imali istu takvu strukturu i koji su bili skoro blizu centra i da

su sada sasvim drugačije izgledaju, da su to neki prostori sa sasvim novom strukturom, urbanim, kako god i sad bili zadovoljni ili nezadovoljni tim vidom urbanizacije ili načinom na koji je to urađeno, ali jesu. Dakle Banja Luka je tada bila mjesto na kome se mogla vidjeti konjska kola u samom centru grada. Takve pojave, dakle sve je nekako izgledalo, nešto što je i selo i grad, dakle. Mislim da to nije jedina sredina u bivšoj Jugoslaviji u kojoj se moglo to sretati, ali sad pričamo o Banjaluci. Mislim da je to bilo baš izraženo tada. Takva je bila i struktura stanovništva. Horizontalna sela su se preselila u nekom talasu industrijalizacije, postala su vertikalna, sela su otišla u vertikalnu. Dakle, ti ljudi koji su došli da rade u grad da žive u gradu su se naselili u novoizgrađene zgrade jedni iznad drugih, a prije su živjeli jedni pored drugih. Tako da su i mnogi načini ophođenja ostali tada. Dakle, (06:42 – nejasno) nešto na prelazu između urbane i ruralne sredine. To su moja sjećanja, e sad lična sjećanja, sjećanja na neku strukturu, a sjećanja slična to su rekao sam već vezana za ta mjesta, dakle, mjesta na kojima su postojali divlji prostori, ne samo ovdje gdje se sada, odmah ovdje pored, to smo mi zvali Popovo polje, ne znam iz kog razloga su djeca to zvala Popovo polje, valjda što su na poznavanju prirode i društva naučili nešto o Popovom polju u Hercegovini pa su iz nekog razloga i tu livadu prozvali Popovo polje gdje smo mi igrali redovno fudbal, dva naselja jedno protiv drugih. Tarasa Ševčenka protiv takozvanog Novog naselja. To je tada mislim ulica bila Zije Dizdarevića. Izdaje me već sjećanje kako su se zvale ulice. Ne znam ustvari ni sada kako se tačno zovu, naselje pored lijevo prema Čajevcu koje je izgrađeno možda '80-ih godina. To naselje Tarasa Ševčenka i ovaj dio Nove Varoši izgrađeno je otprilike '70-ih godina, početkom '70-ih, sredinom poslije zemljotresa. E sad, ta dva konkurentska naselja, novo naselje i naše staro naselje su igrali redovno i vodili velike fudbalske bitke na tom Popovom polju koje je bilo tu na neki način na neutralnom terenu. To je bila okolo jedna livada velika, to je bila šikara gdje se sjećam tu su ljudi hvatali u nekom momentu štiglice. Mi smo igrali fudbal a okolo su bile zamke za štiglice. Kako, zašto, kako, ne znam. Naravno tu smo došli kada smo prerasli svoje male livade koje su nam bile na raspolaganju u naseljima. Tu smo prerasli u Tarasa Ševčenka koji je imao dovoljno prostora između. To se i danas vidi da je to jedna od najzelenijih malih javnih dijelova Banjaluke, ali smo u nekom momentu jednostavno prerasli taj prostor i morali smo tražiti drugi. Sad je to sve izgrađeno i mislim da nema prostora više ni za šta, mislim to ne govorim sa nekim žalom, jednostavno konstatacija, to je normalno. Djeca dobijaju sada neke druge prostore na primer. Evo sad odmah možemo da se prebacimo u današnje vrijeme. Vidim da se grade mnoga dječija igrališta. Prije smo imali samo dječije igralište, koliko se sjećam, u Boriku, (09:21 – nejasno), to je bilo nešto kao izuzetno. Borik je jedno veliko naselje. To su neboderi, to je nešto posebno, nešto što nema u drugim dijelovima Banjaluke. Odete na šesnaesti sprat, pogledate cijeli grad, a dole imate dječije igralište čega, recimo, u Novoj Varoši nije bilo ili u nekim drugim naseljima. E sad vidim da se u svim naseljima gradi tako da ne znam, ali eto gradi se. Nova Varoš ima desetak takvih novih igrališta i vidim da se prave nova. U Tarasa Ševčenka ima igralište odlično koje prije nije imala cijela Banja Luka.

Milica: Kakav je bio taj kulturni život Banjaluke? Da li se sjećate?

Željko: A kulturni život? da sad ne kažem, jedan veoma zao čovjek je rekao: „Kad neko spomene kulturni život, ja se odmah mašim za oružije.“ Znači, nećemo spominjati koje ime. Ne stvarno, to je (10:24 – nejasno) na stranu to. Znate šta, kultura je kada prođete sve škole i što bi rekli ovi iz Letu štuke „posisate sva vesla“, imam taj ambivalentan odnos prema riječi kultura, dakle, ali eto u tom opštem smislu kulture, ali kao i ova urbanizacija Banjaluke, kultura je bila isto na prelazu između provincijalnog i nekih

dašaka koji su dolazili sa strane. Dakle, sa neke distance se može reći da je Banja Luka kao i recimo neki drugi centri u Bosni i Hercegovini tadašnjoj i socijalističkoj republici, ali vidi se to i na nekim drugim centrima u Jugoslaviji koji nisu bili pravi centri tada, dakle, na primer Zenica, Mostar, Tuzla i Banja Luka, da su u tim gradovima u jednom momentu oni su modernizovani, napredovali su, ali su im bile namijenjene neke uloge vjerovatno. Ne znam, to je uloga određene industrije, određeni prateći fakulteti koji su pratili te potrebe, potom sportovi posebno. U provinciji se razvijao rukomet, al' ste imali uglavnom loš fudbal, imali ste odbojku u nekim provincijalnim sredinama kao recimo Brčko, u Banjaluci je to bio rukomet. U Sarajevu je bilo više toga. Bilo je osim fudbala i košarka, jel'. U Mostaru eto negdje fudbal, ali više na nekoj lokalnoj razini. Neki mali klub koji odgaja talente za velike fudbale, kao Velež na primer. Dakle, funkcionisalo je na tome. Tako i kultura. Navraćali su ovdje svi bendovi. Gledali smo svake godine i Azru i Zabranjeno Pušenje i Leb i sol i svu su bili tu, ali banjalučka muzička scena je bila više nego siromašna, više nego skromna, hajd da tako kažem. Pojavio se tu kada je bio talas novog primitivizma, čiji je epicentar bio naravno u Sarajevu, ovdje se nešto malo pojavilo, rekao bih taj neki ekonomski smjer novog primitivizma oličen u grupi Dinar, ali to je veoma bilo onako neki pokušaj simpatičan. Jednom riječju, ta scena nije postojala. Neću reći da nije bila vrijedna pomena, mislim postojala je, ali ne u nekom obliku da bude zapažena na primer u većim centrima. Za razliku recimo od Rijeke koja je izuzetak, ali ipak postojala je nekakva scena značajna za cijeli prostor. Recimo u Banjaluci toga nije bilo ni blizu. E sad, možemo govoriti o razlozima zašto, dakle nije postojao kapacitet, nije postojao potencijal da se tako nešto razvije. S druge strane možemo navesti druge faktore koji se ne tiču samo Banjaluke. Jednostavno ovdje nije postojala televizija, nije postojao radio. Je postojao radio, ali kao lokalna stanica. Jednostavno nije postojala mogućnost da se direktno plasiraju neki sadržaji koji su možda postojali tu i tamo u začetku, ali jednostavno nije postojao medij blizu kao što je postojao u Sarajevu, u Beogradu, u Novom Sadu i tako dalje. Mislim da je bila veoma značajna ta i za druge male centre, jednostavno se veoma teško bilo probiti do glavnog medija koji su bili skoncentrisani u nekim centrima. Jednostavno takav je bio sistem, tako je bilo uređeno pa samim time i, pa naravno, izdavačke kuće i sve to, znači to jednostavno nije ovdje postojalo. Tako da je sve to bilo negdje daleko. Ljudi koji su nešto uradili su oni koji potiču odavdje, ali koji su otišli na studije i ostali tamo da djeluju na fakultetima u Sarajevu, Beograd, Novi Sad. E onda smo tu imali neke možda prevodioce, pjesnike, pisce, ne sad neke od svjetskog značaja, ali ipak od nekog regionalnog značaja koji su možda jednostavno porijekom odavde, ali su se ostvarili u nekim drugim centrima. To i samo mislim da govori za sebe da je jedan od bitnih razloga bilo i to. To je jednostavno tako bilo. Tako je funkcionisala država, tako. Ne namjeravam da osuđujem, jednostavno tako je bio koncipiran razvoj Jugoslavije u tom periodu.

Mirza: Jel' postojala podjela ko šta sluša, koju vrstu muzike ili ste se svi zajedno družili?

Željko: Dakle, to je stvarno tačno da, dakle onaj ko sluša narodnu muziku u to vrijeme je bio autsajder. Dakle, sigurno. Apsolutno. Možda je to radio negdje potajno u nekom možda užem krugu, ali da se takoreći identifikujete sa tom vrstom muzike, ali ne samo sa tom nego i nekom vrstom pitke zabavne muzike već ste bili autsajder. dakel, sigurno. Onda bolje da se ne izražavate o tome nego da nešto kažete. To je bilo, dakle... početkom '80-tih, '80-ih godina se slušala Azra, Riblja Čorba, Bijelo Dugme je već bilo za progresivnije, već je to bila malo, naravno veoma popularno Bijelo Dugme i nije, ali to je već bilo nešto što ako hoćete već da idete jedan korak dalje i da se identifikujete kao nekakav progresivni, kako

da se izrazim, neko ko je progresivan u pitanjima kulture, muzike i tako dalje, onda je već i to negdje bilo granica. Dakle, Bijelo Dugme i to se slušalo i to je već bilo na granici nečega. Naravno, sve tada što je bilo progresivno, novi talas ili Azra, dobro, možemo je svrstati takođe u taj novi talas, je negdje bila u našem šestom, sedmom, osmom razredu. To se poklopilo negdje '81/'82/'83. godina sa tim i veoma prisutna je bila ta muzika i veoma značajna. Šta se desilo poslije, ne znam. Mislim da je postojala uvijek negdje ta jezgra tog narodnjaštva, 'ajd da tako kažem, ne samo u muzici nego u svemu, postojala je i u toj muzici. Eto, spominjao sam Bijelo Dugme, mislim da je to već negdje sve se odvijalo negdje ispod takoreći podzemnim nekim linijama, ali da je bilo prisutno kao i mnogo šta drugo, ali doćemo na to, dakle, na to pitanje nacionalnih podjela i tako dalje. Dakle, da je to sve bilo negdje tu između redova i prisutno.

Milica: Jel' se sjećate gdje se izlazilo, mislim ko sluša Bijelo Dugme i Azru, gdje su oni izlazili u Banjaluci i gdje su izlazili ljudi koji su slušali skrivečki narodnjake ili? Gdje su uopšte izlazili ti u Banjaluci?

Željko: Pa u Banjaluci se izlazilo uglavnom u parkić i na taj potez pješačku zonu na potezu Gospodska ulica i ovamo dole. Tu je bio najveći broj kafića i tamo uz Vrbas. To se malo kasnije razvilo. To je bilo osamdesetih već. Dakle, uglavnom je išla dinamika izlaženja, je li. Prije je bilo tada svi dođu u parkić, negdje oko, ne znam, šest, sedam, osam naveče, a da se jedan dio ili većina u nekom momentu preseli uz taj potez tamo kod Vrbasa gdje su bili kafići, Kajak, kako se sve zovu kasnije, ovaj Mone, Tilt i tako dalje, dok su ovdje bili Arija, dobro Mostar je stara kafana. Nije sad bilo ovoliko kafića, ali bilo je, Arija, Osmica i kasnije Dagit je otvoren i tako. Uglavnom na tom potezu. I tu se sjedilo i da, isper Kulture je bila isto jedna, ispred ustvari Doma kulture. Oni su imali isto u podrumu svoj kafić i bile su stolice napolju i naravno Pozorište isto je imalo svoj. Arija, Osmica, Dagit i stara kafana Mostar. To je čini mi se bilo tada u to vrijeme otvoreno i taj potez prema Vrbasu, da. Nešto sam htio, ovaj, da. Nije postojala podjela na kafiće gdje se izlazilo, gdje izlaze ljudi koji slušaju ne tako strogo, dakle ne tako stroga, al' recimo bilo je u kafiću Mone gdje ste mogli biti sigurniji da ćete možda slušati malo kvalitetniju muziku po tim nekim mjerilima tada mada je tada u to vrijeme bilo uglavnom nešto tih nekoliko VHS kasete sa koncerta Erika Kleptona, Daer Strejts il' ne znam ni ja čega koje su se stalno vrtile u nedogled ili nekakvi miksevi video snimaka koji su snimljeni sa MTV-ja ili šta već. Ili koncert, ne znam ni ja, od Daer Strejts koji su puštali tu, u kompletu to se puštalo tu zato što tu izlaze ljudi koji navodno koji razumiju to, kojima to neće dosaditi cijelo veče da slušaju Daer Strejts cijelo veče i to koncertnu verziju. A ko hoće nešto drugo ide u Tilt ili u Kajak gdje je to malo dinamičnije u nekom drugom pogledu. Dakle, nije postojala sad stroga podjela, nisu postojale nekakve scene, klubovi. Bilo je možda prostora u kojima su se održavali koncerti, gdje su neke lokalne grupe nastupale češće i tako. Mislim, na KSET-u da je bio prostor Bašta sljezove boje, tzv, sad koja je to ulica, ne znam, al' tu u centru grada. Tu je bio prostor gdje su dolazile jugoslovenske renomirane grupe. Tu sam gledao i Azru i Zabranjeno pušenje, i kasnije naravno Sebastijan. Pogotovo u zimskim periodima. Tu su dolazile grupe, tu smo gledali i Ekaterinu veliku i Leb i sol i Zabranjeno pušenje i tako dalje. Ali ne bih rekao da je postojala možda stroga podjela što je karakteristično za neke manje sredine. A možda je tada bilo u Zagrebu, u Beogradu, moglo se naći tako nešto, ali ovdje već manje.

Milica: Spomenuo si Borac, Banja Luka. '78. mislim da je Borac osvojio titulu šampiona u rukometu Evrope ili?

Željko: Samo malo. Evo sad sam uhvaćen u...

Milica: Zamku.

Željko: Zamku da. Samo malo da se resetujem. '74. to mora biti. Jednom su izgubili finale, mislim da je to bilo '73. i onda naredne godine su uspjeli da osvoje, '74. Mislim da je tek tad bila izgrađena dvorana Borik ili, ako se ne varam da je bila '75/6. i da je dvorana Borik izgrađena '74. Sad oprostite. Mislim, stidim se što ne znam tačno taj datum, al' to je bilo prije i ja se toga ne sjećam, tih dakle događaja. Sjećam se nekih možda posjeta fudbalskim utakmicama, al' to su samo neke možda ovako slike kojih se sjećam, ali ne nekakvih dešavanja na terenu ili recimo na tribinama. Sjećam se recimo da smo jednom gledali Crvenu zvezdu kad je dolazila ovdje i da je bilo poprilično puno, jedna cijela tribina tamo iza na sjevernoj strani da je bila puna navijača Crvene zvijezde i da je jednom kad smo prolazili ispod te tribine da su zagrmili jednom navijaču. Zato se toga dobro sjećam. Dakle, što pokazuje da ovo nije bio grad u kojem se navijalo samo za Borac, dakle, kao što je i danas da nije opterećen sa tim, da mnogi navijaju i za Partizan i za Crvenu zvijezdu, mislim za Partizan prije svega. Tako je bilo i prije. Nažalost, ali kada su se igrale te utakmice ovdje, ipak je većina bila naravno za Borac iako su neki simpatisali i sa Crvenom zvijezdom. Znam to iz nekih svjedočenja i priča, dakle ipak kada dođe tako, uglavnom su ljudi odavde iz grada simpatisali i sa drugim klubovima, uglavnom su navijali za Borac. To je bilo '70-ih godina. Tada je Borac '81. znam tačno ispao (24:44 – smije se). Sjećam se dobro toga. To je bila utakmica protiv Olimpije. Trebala je Borcu pobjeda ovdje, odigrali su samo neriješeno. I sjećam se dobro to je bio vikend i vraćamo se sa sela kući u grad i na radiju su izvještaji prvenstvenih utakmica jugoslovenske lige i tada smo saznali kao Borac je odigrao samo jedan jedan. Sjećam se dobro toga u autu. I onda sve do koje godine, '89. nije se vratio u prvu ligu, pred sam rat, ali se izdešavalo mnogo toga do tada. Naravno kup '87. na '88. to je prilično, tada sam već, od početka osamdesetih pa kasnije sam počeo sam ići na utakmice. Toga se već dobro sjećam. Evo već kad pričamo o tome, sjećam se praznog stadiona tih osamdesetih godina, druge lige zapad, bilo je tu nekoliko utakmica kada su se borili da se odmah vrate u prvu ligu, a početkom osamdesetih godina nije im uspjelo, bilo je nekoliko tih drugoligaških derbija kada je stadion bio pun, a poslije toga je zavladao prilična apatija i neambicioznost i nekako i grad je pustio Borac niz vodu. Mislim, oni su vegetirali na jednom veoma visokom nivou da tako kažem, negdje u sredini druge lige zapad, tadašnje jugoslovenske, koja je bila, hajde recimo, otprilike ovog kvaliteta kojeg je sadašnja premijer liga BH, ali ipak to je bilo veoma neambiciozno za cijeli klub. Dakle tu je bilo utakmica koje se igraju poslije podne na plus 30 stepeni negdje u nekom avgustu u ljetnom periodu, a na stadionu je stotine ljudi, uglavnom se sunčaju na betonu istočne tribine i tako dalje dok na zapadnoj su uglavnom sjedili stari penzioneri koji ponesu novine da stave na one klupe drvene (26:50 – smije se). Valjda zato što nisu te klupe bile udobne, dok su ovi mlađi ljudi koji su imali manje novca ili jednostavno, da, išli su na istočnu tribinu i odatle gledali utakmicu. Ja sam bio među njima. To je trajalo mnoge godine i onda dolazi ta sezona '87/'88. kada se nekim čudom ta neambiciozna ekipa probija u četvrt finale kupa kada se igra utakmica protiv, negdje u novembru/decembru, protiv novosadske Vojvodine, revanš utakmica nakon nula tri u Novom Sadu to je trebalo tek tako eto da se odigra protiv nekog prvligaša jugoslovenskog. Teško da bi mogao Borac to da nadoknadi. Međutim, Borac pobjeđuje sa šest nula ili šest jedan, čini mi se i veoma čudna utakmica na kojoj ja priznajem nisam bio, ali znam mnoge priče da su igrali sa bijelom loptom na snijegu, da su ljudi bacali grudve igračima na glavu, da je bilo svega i da Borac pobjeđuje sa šest nula ili šest jedan i prolazi u polufinale. I onda se toga sjećam na proljeće se igrale dvije utakmice protiv Prištine i onda finale protiv Crvene zvijezde u Beogradu. Dakle, sjećam se te utakmice protiv

Prištine ovdje kada je Borac izborio jednu od najgrubljih utakmica koje sam gled'o u životu, ali eto Borac je tada na penale prošao. Tada je bilo vrijeme penala. Kasnije se i u ligi su se pucali, što rekoše sada raspucavali penali. Nakon svake neriješene utakmice moraju se pucati penali. To je došlo kasnije kad su igrali prvu ligu. Dobro je da smo se nagledali u to vrijeme penala (28:44 – smije se), ali Borac eto nekim čudom, ne nekim čudom nego jednostavno tih nekoliko utakmica je prošao na penale. Dakle, tu protiv Vojvodine i kasnije protiv Prištine samo penali, penali i tu je bio junak Ante Jakovljević, golman Borčev, koji je u to vrijeme branio te penale. Penali su bili bitni i na utakmici u Beogradu. Borac je pobijedio jedan nula, ali su, kao što svi znamo, za Crvenu zvijezdu dosudili jedan skandalozan penal, koji je Dragan Stojković Piksi jednostavno da li iz arogancije da li namjerno, ne znam ni ja, opucao kako je opucao, htio da uradi „panenku“ i jednostavno Slobodan Karalić, sad drugi golman ga je sačekao i odbranio tu loptu. Našoj sreći nije bilo kraja. Mislili smo evo nepravde, znači ne smijemo dobiti ovu utakmicu, ali ipak se dobi. I onda je nastala opšta euforija tu na trgu Krajine tadašnje, ne na trgu Krajine, mislim da se tad zvao Trg Edvarda Kardelja, sad je Trg Krajine i bilo je nekih 30 do 40 hiljada ljudi. Iz autobusa izlaze fudbaleri, neki sa cigaretama (29:59 – smije se), izlaze gore na onaj balkon ispod ovog nebodera sa cigaretama u rukama i tako svi slave to. Rajko Vasić pokušava da napravi nekakav intervju sa njima na tom balkonu i tako. To su bili neki njegovi prvi novinarski pokušaji osim onih izvještaja sa utakmica, prvenstvenih utakmica. Ono što sam htio reći, evo da završimo tu priču o Borcu što je bilo interesantno tu cijelu euforiju u kupu i te uspjehe u kupu je pratila jedna od najapatičnijih i najlošijih sezona u drugoj ligi zapad jer te godine se svakako su klubovi morali da izbore ulazak u zajedničku drugu ligu, dakle jugoslovensku. Te godine su odlučili da se sastave druga liga zapad i druga liga istok u jedno i mislim da je osam prvih išlo, osam iz druge lige istok i osam iz druge lige zapad, sad ne znam tačno, možda je drugačije nešto i Borac je bio relativno daleko od toga i jedva su nekako izborili te sezone ulazak u tu zajedničku drugu ligu. Mogli su osvoje kup, a da ispadnu u treću ligu, al' nije se desilo i naredne godine osvajaju drugo mjesto i ulaze u prvu ligu Jugoslavije. Ja sam tada bio u vojsci i propustio sam skoro cijelu tu sezonu, '88/'89, ali sam došao na odsustvo u vrijeme kada su igrali posljednje kolo protiv zrenjaniskog Proletera kada su jednostavno tada, kažem, pucali su se penali i oni su na penale nakon neriješenog rezultata prošli dalje, dakle pobijedili su, izborili su tri boda. Osvojili su ustavari jedan bod, za te penale čini mi se da se dobijao samo jedan bod, nisam sad siguran, izdaje me sjećanje ovdje. U svakom slučaju su tom pobjedom na penale u zadnjem kolu bili ispred Proletera i tad je heroj bio opet Anton Jakovljević. Ogromna je euforija, strašna, znači došli smo sat i po vremena prije utakmice i nisam našao nigdje mjesto na istočnoj tribini, dakle na južnoj tribini, na sjevernoj tribini nije bilo mjesta. Tad je bila ona mala tribina koja je išla cijelom dužinom, dakle na onom posljednjem stepeniku donjem skroz i odatle smo shvatili da nećemo ništa da vidimo i onda smo stali tamo na ogradu iza gola na sjevernoj tribini i odatle sam gledao cijelu utakmicu. Tog se dobro sjećam. To je bila baš onako opšta euforija.

Milica: Kakvo je tad bilo stanje s navijačima? Kako se navijalo tada u odnosu na danas? Jel' bilo nekih...?

Željko: Pa dobro, to su bili neki prvi pokušaji, ne samo ovdje u Banjaluci, kopiranja nekakvih stranih uzora po načinu oblačenja, dimne bombe, ne znam one kako se zovu tzv. spid fajer one jakne narandžaste kakve su bile. To su bili prvi neki pokušaji. Sve grupe su izgleda osnovane 1987. Svi imaju taj osim možda Hajdukovih i Zvijezdinih i Partizanovih navijača, svi ostali imaju 1987 na svom grbu. Dakle to je bila tada masovna pojava. Svi su se tada osnovali, konstituisali. Pa kažem, to je navijanje bilo

drugačije, nije bilo tog nekog nacionalnog elementa tada, možda nešto malo, ali to malo na nekoj regionalnoj osnovi. Možda je bilo nekog peckanja, vrijeđanja. Recimo u to vrijeme su tadašnji Lešinari, Vultures bili pobratimska grupa sa Hordama zla iz Sarajeva i na toj utakmici protiv Proletera je bila grupa iz Sarajeva koja je došla tu da navija, da podrži to. Nedugo poslije, ne znam sad to je neka istorija, ne bih da ulazim u to, ne znam to mnogo, pobratimska grupa Lešinara je već odavno, od nekih krajem '80. je Firma iz Novog Sada. To se negdje vezuje sa nekim događajem gostovanjem Borca u Novom Sadu, gdje su bili dobro tretirani i prihvaćeni ti navijači pa možda od tada u to vrijeme te jugoslovenske lige. Ne bih sad da ulazim u to, ne znam sve detalje, to će možda neko drugi znati, ali eto tako je bilo. To recimo na toj utakmici i to znam dobro, to uopšte nije nikakva tajna, to se o tome ako pratite neke navijačke forume, sportske forume, neke određene teme, naćete mnogo materijala o tome, o tom periodu i postoje ljudi koji vam mogu reći detaljnije o tome.

Milica: Jel' se sjećate, da pređemo malo na ovaj socio-ekonomski život u Banjaluci, da li se toga sjećate, te neke krize čuvene osamdesetih? Kako je to izgledalo? Kako se živjelo zapravo u Banjaluci?

Željko: Da. Da. Toga se na neki način i najviše sjećam. Dakle, redovi za kafu, negdje od '81. redovi za kafu, za deterdžent, šta je još bilo, ulje. Hiperinflacija. Iz godine u godinu je bilo sve gore. Moj otac, koji je bio električar je radio, imao je stalno posao, radio normalno posao, imao normalne prihode, stalne prihode i pored toga nama je bilo teško da izađemo na kraj što se kaže. Početkom osamdesetih ja se sjećam kupili smo kauč, uzeli smo kredit za televizor u boji, nećemo ići te godine na more, možda smo mogli otić, ali eto nećemo da se ne zadužujemo ili šta već. Mislim sjećam se tih nekih, kao dijete se sjećam takvih priča i onda tek kasnije se to malo normalizovalo, ne normalizovalo, jednostavno moj otac je radio ono što se kaže privatno još dodatno i pored svega toga je bilo teško. Ja znam neke koji imaju ružičasta sjećanja, lijepa sjećanja na taj period. Ja znam ljude iz mog kruga prijatelja čiji su roditelji bili učitelji u osnovnim školama i isto su tako imali problema. Ne znam, ne znam otkud sjećanja na taj navodno prirodni prosperitet ne samo tih godina nego i ranije. Naravno sedamdesetih godina je bilo puno bolje. Moji roditelji su kupili doduše mali stan, ali stan koji je sad njihov, koji su uspjeli otplatiti sedamdesetih godina, dakle postojala je mogućnost, povoljni krediti. To je bilo u domašaju nekog mladog bračnog para koji '72. godine kupuje stan tu u Novoj Varoši u novogradnji. Osamdesetih godina je to već bilo van domašaja. Uglavnom se išlo na to da se dobije stan preko firme, eh tu su se ljudi onda susretali sa masovnom korupcijom, sa nepravdom. Moj otac je godinama pokušavao da dobije stan u svojoj firmi, ali eto nismo dobili stan zato što su postojali neki objektivni razlozi. Znam sigurno da je u nekoliko tih konkursa da je jednostavno bilo pitanje korupcije. Dakle ako neko kao električar dobije manje bodova takozvanih, ono što se zvalo rizik na poslu od dekoratera u izlogu onda je to korupcija i zbog toga izgubi stan, veći stan onda je to jasno korupcija. I toga je bilo masovno u firmama. Živjelo se na kredit i živjelo se preko sopstvenih mogućnosti sedamdesetih godina. Ja se nekako uvijek šalim kada sam postao svjestan negdje sebe i svog okruženja sedamdesetih godina, nastala je kriza. Sedamdesetih godina se moglo sve. Kada sam došao u Njemačku desedesetih kao jao, zlatne osamdesete. Tako da uvijek negdje kasnim deset godina iza tih zlatnih godina, ali evo kad govorimo o tome, o Jugoslaviji, to su neke stvari jednostavno osamdesetih neke stvari došle na naplatu, devedestih takođe, koje su imale veze i sa sedamdesetih i sa osamdesetim i ovo danas što živimo mislim da ima svoje korijene u tim greškama, u tim nedostacima tadašnjeg vremena.

Mirza: Jesu li ljudi bili svjesni te korupcije osamdesetih? Da li su mogli govoriti o njoj?

Željko: Bili su svjesni, ali to je bilo negdje na nivou kafanske priče, vica. Naravno osamdesetih godina nije bio toliki pritisak. Postojao je verbalni delikt, naravno da se moglo otići u zatvor za neke akcije, za neke izjave, ali na nivou vica. Čak je u novinama, čak i u nekim emisijama, sadržajima na televiziji se o tome pričalo relativno otvoreno, šalilo se, sprdalo se sa tim nekim djelimično sa stabilizacijom takozvanom, koje su proglasili negdje osamdesetih godina kao mjere stabilizacije pa nam onda isključe struju u sred filma. Mi dočekalo da gledamo Bad Spenser i Terens Hil, to je za nas djecu bilo veliko tada, veliki spektakl na televiziji. U sred filma nam isključe struju. Mjere stabilizacije. Zašto, kako? Nije pala kiša možda dva mjeseca. Evo sad isto ne padne kiša dva mjeseca, ali imamo struju. Ne znam sad šta je tačno bilo, ali dobro, kako god, mnogo toga je bilo veoma maglovito i dan danas je to mnogo toga ne razjašnjeno. U svakom slučaju ne postoji mnogo razloga da se za nekakvu pozitivnu sliku, pozitivno viđenje tog perioda, pozitivno viđenje tadašnje politike, tadašnjeg uređenja i tadašnje uopšte strukture društva. Nije uopšte sporno da je to bilo jedno društvo koje je u odnosu na neke ranije periode, recimo kraljevine Jugoslavije ili nekakvih ranijih staljinističkih perioda bilo slobodnije, modernije, da su tu postojali značajni elementi emancipacije kako nacionalne tako i rodne i tako dalje, ali na kraju krajeva to je ipak bilo jedno društvo trulih kompromisa koje su vodili nekompetentni ljudi uglavnom i jednostavno kupovalo se vrijeme, dakle društvo neslobode i mnogi korijeni ovih problema koje smo imali devedestih godina i koje imamo danas se nalaze tu po mom mišljenju. Postoji jedan kontinuitet tih grešaka, tih loših stvari, loših poteza, loših uopšte procesa i tu cijenu plaćamo i dan danas. Dakle, nedovršena modernizacija prividna ili samo djelimična sloboda društvena koja je jednostavno morala da izrodi neke oblike sa kojima se nosimo danas. Da je bilo drugačije, možda bi imali neki šansu da prođe možda i bez rata i bez velikih ekonomskih kriza, da sad budemo tamo gdje su neke druge zemlje koje su bar u nekom periodu napravile zaokret ili su u okviru nekih integracija napravile neki zaokret dok smo mi se kroz naš taj poseban put, posebnosti neke našeg razvoja našeg regiona i društvenog razvoja smo se jednostavno katapultirali iz svih tih procesa. Slovačka je npr. imala nekakvu fazu devedesetih godina autoritarnog vodstva, ali jednostavno u nekom momentu oni su sišli sa vlasti i zemlja se ekspresno integrisala u Evropsku uniju i mislim da je čak jedan od boljih primjera bar što se tiče ih novih zemalja u Evropskoj uniji, boljih primjera za integraciju i kakav takav ekonomski uspjeh, prosperitet. Mi smo van tih tokova, mislim i zbog mnogih poteza koji su se dešavali poslije rata, poslije Drugog svjetskog rata, ali prije svega sedamdesetih i osamdesetih godina.

Milica: Kada ste osjetili mogućnost da se Jugoslavija može raspasti?

Željko: I pored svega toga i pored toga što smo bili svjesni nekih problema za mene je bio šok, dakle ono što se dešavalo u Sloveniji '91. To je stvarno bio negdje ono kao kad shvatite ne znam sad nisam imao to u svom životu da doživim tako nešto, ali kao ono odjednom k'o da vam se iznenada rastaju roditelji, ali niste bili svjesni da postoje neki problemi. Ne znam da li je adekvatno poređenje, ali to mi sad pada na pamet. To je bio šok dok je na primer iz dana u dan postajalo sve normalnije nešto što se dešavalo. Na primer, ono što je bilo nešto nezamislivo do prije dva mjeseca i nakon dva mjeseca ili tri mjeseca postalo relativno normalno, doduše još uvijek je to bilo nešto novo i nešto šokantno, ali eto. Kasnije se to razvijelo iz sedmice u sedmicu, kasnije opet iz dana u dan i tako dalje. Mislim ne bih sad da ulazimo i u taj rat i u te događaje detaljno, to je sad opet, nije u potpunosti neka druga tema, ali mislim da je dovoljno da kažem da mislim, da smatram da su mnogi korijeni u Jugoslaviji, u tom sistemu, u

nedovršenoj emancipaciji Jugoslavije, nedovršenosti raznih procesa emancipacije u toj Jugoslaviji, njihove prividnosti djelimično, ne samo nedovršenosti nego zato što su bili od samog početka laž ili su prividni, socijalističko upravljanje, demokratizacija kolektiva radnih. To su sve bile strategije očuvanja vlasti u posebnim uslovima u kojima se Jugoslavija nalazila.

Milica: Da li je ovdje u Banjaluci bilo otpora ratu kad je već krenula ta neka propaganda da tako kažemo? Da li je bilo organizovanje nekog mirovnog pokreta?

Željko: Pa dobro, bile su nekakve šetnje tu kroz grad. To su bile nekakve male akcije kroz... Ono što je možda interesantnije je to da i što pokazuje su na primer izbori devedesetih godina ne samo u Banjaluci nego u cijelom regionu, u cijeloj bivšoj Jugoslaviji, ali recimo posebno u Bosni i Hercegovini, socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini je to da ako posmatrate intervju, ankete na ulicama, ankete koje su sprovedene ništa nije ukazivalo na to da će nacionalne stranke tako nadmoćno da pobijede do pred same izbore. Ni predizborne kampanje ni prisustvo ni posjećenost tih predizbornih mitinga, a ni ono što su ljudi govorili kada im neko stavi mikrofona, kada ih presretne na ulici i intervjuje i pitaju šta će da biraju i šta misle o ovome ili onome. Postojala je još ta neka dvostruka priča koju su iz totalitarnog režima naslijedili, dakle da u javnosti ne govore ono stvarno što misle jer nikad se ne zna. Čak i tada kada je ukinut verbalni delikt, nikad se ne znam kad će i šta će biti i svi su bili neodređeni ili su kao vjerovatno kao, kako bi rekli, ove nacionalne stranke, tadašnje reformiste ili ove druge reformirane komuniste ili šta već. Naravno, rezultati su izbora pokazali sasvim nešto drugo. To je bio popis stanovništva na neki način.

Milica: Šta se mijenja sa tim prvim izborima u Bosni i Hercegovini, od političke slike tih međuljudskih odnosa, komšiluka?

Željko: Onda počinje onaj veliki rijaliti šou zvani Parlament Bosne i Hercegovine. To je mislim sve, to ne treba da prepričavam (48:55 – pretiho govori pa je nejasno šta kaže) i tu počinje da se dešava ono što nije bilo zamislivo do juče počinje tu na toj bini da se dešava da postoje neke riječi koje se nisu smjele spomenuti, tu se spominju i tako dalje.

Milica: Kakvi su bili ti međuljudski odnosi recimo odnosi između komšija, odnosi na poslu? Da li se sjećate tih nekih možda priča?

Željko: Ne sjećam se sad, na primer, ne sjećam se sad nekakvih incidenata čak ni verbalnih, mada je to već na nekom verbalnom nivou počelo da se ljudi slobodnije određuju prema tome na svim stranama poslije tih izbora. Dakle, to je postalo, to već nije bilo ono što sam spomenuo prije izbora. Onda su svi pokazivali slobodnije svoje stavove što znači u ovom slučaju da su slobodnije pokazivali to da su nacionalno nastrojeni u toj situaciji. To je neki moj utisak. Mislim da nisam daleko od istine.

Milica: Po čemu je Banja Luka bila slična, a po čemu se razlikovala od ostatka Jugoslavije u to vrijeme?

Željko: U koje vrijeme?

Milica: U to predratno vrijeme.

Željko: Pa mislim da se nije mnogo razlikovalo od... ne znam sad, nisam toliko bio u nekim drugim sredinama. Znam samo posredno šta je u drugim sredinama bilo, al' mislim da tu nije bilo mnogo razlike. Mislim da je tu išla slična dinamika da je bilo kao u svim gradovima ovde. Bar u ovim većim gradovima.

Mirza: Kako si ti primijetio da je počeo zapravo rat?

Željko: 50:45 – smije se. Na ovom ostrvu, je li?

Mirza: Tako je.

Milica: U Banjaluci, dakle.

Željko: Kako je počeo rat?

Milica: Da, u Banjaluci.

Željko: Pa primijetite na televiziji (51:00 – smijeh). Tamo vidite da je počeo rat uglavnom, barem u Banjaluci smo vidjeli na televiziji da je počeo rat. Ma, mislim, počeo je rat, Banja Luka je bila '91... mislim, rat u Hrvatskoj, Banja Luka je bila tu bliže nego neki drugi dijelovi, dakle, vidite po mobilizaciji, vidite po ljudima koji su poginuli tamo, po smrtovnicama, vidite po pričama. Tu ste blizu i vidite barem ovo što se dešava po zapadnoj Slavoniji se ticalo i Banjaluke. Dakle, to je bilo jasno. Osjećala se neka psihoza rata već u to vrijeme. Ali kažem ne bih sad puno ulazio u to, u tu priču o samom ratu i početku rata. To je neki sad... evo, mogu reći samo neki subjektivni osjećaj kakav je bio. To je bio, naravno, osjećaj tjeskobe, osjećaj sužavanja prostora nekog, npr. ne možete slobodnije da se krećete. Govorim prije svega o mobilizaciji i tako dalje. Dakle, imate osjećaj da ste na nekoj santi na kojoj se topi led. Onda, naravno, i strahovi šta će se desiti dalje, ako se već desilo to, a bilo je prekjuče, ne znam, (52:35 – nejasno), šta će biti sutra, a ustvari ono da li će se desiti nešto što ne možemo ni da zamislamo.

Milica: Da li se, možda, sjećate kad je srušena Ferhadija?

Željko: Ne, ne, nisam bio tu.

Milica: Kako je inače početak rata uticao na Vaš život? Kako ste se Vi osjećali kad ste shvatili da počinje rat u Banjaluci?

Željko: Kažem taj, eto to, toliko mogu reći, taj osjećaj da nestaje tla ispod nogu. Nestaje prostora. Da jednostavno će doći neki momenat gdje ćete morati, ne znam kako, istjerat na drugi način, da jednostavno ono što je bilo prije da se sužava iz dana u dan. Dakle, da se jednostavno mora desiti nešto drugo. Šta da radite? Ne znam. Ne postoji jasna slika da li da idete, da li da se na neki način prilagodite, šta već, nađete neki način jednostavno da preživite u toj situaciji. Mislim to je sad što mogu reći o ratu. O tom početku rata, naravno, o ratu ne. To nisam...

Milica: Koji je bio Vaš status prije rata? Jeste li bili studirali, zaposleni?

Željko: Ja sam završio srednju medicinsku školu. Nisam bio oduševljen time što sam pohađao tu školu. Nekako sam se, da ne kažem, provlačio kroz tu školu. Učio sam kolio je trebalo, a uglavnom sam se bavio

drugim stvarima. Bavio sam se crtanjem. To mi je bila opsesija. Htio sam da budem crtač autor stripova, ali izbor je uvijek bio, da, dobro, to su neke slobodne aktivnosti, to su neke stvari za koje ne postoji ovdje mogućnost da se razviju u nekoj školi, bilo srednjoj, bilo na fakultetu, odn. akademiji, i naravno radite nešto da biste imali mogućnost da dobijete neki posao kasnije. Medicinska škola je bila u tom pogledu jedna od atraktivnijih opcija i zato sam iš'o u medicinsku školu. To je bio rezon mojih roditelja da idem u tu školu. Takođe i fakultet medicinski koji sam studirao dvije godine, ali jedva sam ga upis'o, dakle. Veoma je bio veliki pritisak, strog prijemni ispit i u prvom mahu ga nisam uspio upisati. Kasnije sam upisao tehnološki fakultet. To tek pogotovo nisam htio da studiram, ali eto da ne gubim vrijeme da nešto studiram, to je bio kao tehnološki fakultet, kojeg sam onda nakon vojske '88/'89. od septembra '89. pohađao možda godinu dana i poslije toga sam uspio da prođem prijemni ispit na medicini i tu sam počeo '90/'91. Mada, kasnije kako se komplikovala situacija oko rata i ne znam ni ja čega, to je već postojalo. Ta '91, možda jedan semestar skoro da i ne postoji u mom sjećanju i u mojim aktivnostima. Uglavnom devedeseta je godina je bila, od jeseni '90. pa tamo do proljeća '91. dao sam neke ispite čak, ali i to nisam studirao onako baš od srca. Tek u Njemačkoj kada sam uspio upisat filozofski fakultet, odn. filozofiju i istoriju onda sam bio na pravom mjestu i radio sam ono što sam htio.

Milica: Kad ste napustili Banjaluku?

Željko: Napustio sam negdje u ljeto '92.

Milica: Da li ste otišli studirati u Njemačku?

Željko: Ne, nije to. Otišao sam, ne, jednostavno otišao sam da ne budem tu. Eto tako. Mislim, nije to sad bila neka odluka sigirno idem ili sigurno hoću da idem, nego jednostavno neke stvari su se poklopile u tom nekom momentu i otvorila se mogućnost da odem i otišao sam. E sad, nisam ni bi svjestan koja će to biti avantura. Otišao sam jednostavno u Njemačku. Htio sam u Švajcarsu, oni su zatvorili granice. Došao sam u Njemačku i tamo sam se (52:26 – nejasno), dobio sam izbjeglički status. To je bilo u Konstansu na Bodenskom jezeru i onda sam četiri godine proveo tu radeći u jednom staračkom domu. Poslije sam se odlučio na studij, '97. odn, tek '98. sam dobio mjesto na filozofiji u Štutgartu i od tada sam tamo studirao, ali to su neke druge priče koje ćemo kasnije što se tiče mog boravka u Njemačkoj.

Milica: Da li nam želite reći na koji ste način napustili Banjaluku? Kako ste otišli iz Banjaluke?

Željko: Pa to su bili odlasci preko, nađete vezu ili vam se jednostavno poklope, neko vas provede kroz taj tzv. Koridor. Znači, to je to. Do Beograda. To je bila jedina mogućnost. A sad tu ne bih o nekim detaljima. Mislim, bila je avantura, mislim, nije to ništa, malo je to s jedne strane, nisu to političke odluke, strogo političke odluke. To su, kažem, egzistencijalne odluke koje imaju mnogo mnogo veze sa nekim slučajnostima, sa okolnostima koje se otvore u nekom momentu i jednostavno jednom krenete na taj put i odete. Neka slučajnost vas je mogla ostaviti ovdje ili neka odluka ili dvoumljenje ili strah da se upustite u nešto i da propustite taj momenat i da ostanete tu. Mnogi ljudi koji su ostali pretpostavljam su bili oni koji su možda htjeli otići iz ovih ili iz onih razloga. Mnogi ljudi koji su otišli su vodili tamo neke svoje verbalne ratove, više nego neki ljudi koji su ostali. Nisam za te podjele. I ne bih sad ni o toj temi sada previše. Tu je dosta i špekulacija, ali to je moj utisak neki bio. Tu samu neku podjelu, dakle, otišli ste, vi ste protiv rata, ostali ste, vi ste za rat. Nije fer ta podjela, jeftina je. Samo to da naglasim. Mnogo

je tu faktora igralo i slučajnosti. Neko ko je imao tu porodicu, možda se teže odlučio da ide nego ko je bio slobodniji kao što sam recimo bio ja. Ili neko ko je otišao u tom momentu možda, u neko drugom momentu ne bi otišao. Možda nakon mjesec dana nekakvih dešavanja možda bi odlučio da ostane. Jednostavno.

Mirza: Kad se vraćaš u Banjaluku?

Željko: U Banjaluku se vraćam... misliš zastalno ili prvi put?

Mirza: Prvi put nakon odlaska.

Željko: Nova godina '97/'98.

Mirza: I šta zatičeš u Banjaluci?

Željko: Pa dobro. Moj prvi utisak je bio kada smo autom ušli u Banjaluku, kako je propala infrastruktura. Opet ću ja o infrastrukturi. Kao da se vozimo po makadamu, a vozimo se po asfaltu. To je utisak nekog ko dođe direktno sa njemačkih ulica koji se pet/šest godina kreće samo po njemačkim ulicama. Možda da sam prije rata vratio se u Banjaluku, možda bih imao isti takav osjećaj. To samo ima veze sa ratom i sa nekim periodom devastacije ili šta već. To mi je bio prvi utisak, ali postojala je neka čudna dinamika. Na svakom ćošku se nešto prodaje, kupujete, bar tada svako je nešto otvorio. Veoma čudno. Za sve ima skoro neko rješenje. Treba vam prevod te i te knjige iz hiljadudevetstopedeset i neke, da ima čovjek koji to nađe, ima neku antikvarncu ili ima kod kuće ili se tim bavi. Treba vam kopija tog ili tog filma, ili miks pjesama tih i tih, to sve može da se nađe. Sve na nekim kanalima može da se nađe. Hoćete da popijete to i to, ima i to negdje uvijek. Dakle, takav utisak. Ne znam. Neke improvizacije, ali eto sve je moguće na neki način. Utisak je bio taj da ljudi koji su još živjeli, dakle, još su bile intezivne te priče o ratu i o tom poslijeratnom stanju i poslijeratnoj politici, ali na neki način čini mi se da je tu bilo nekog pak, kako bih rekao, ne mira, možda je pogrešna riječ, ali ipak negdje, teško je sad to, dakle, mi smo svoje, to što se nas ticalo, aktivno nekakvo učešće završeno, sad smo u rukama nekih drugih velikih sila. Prilično smo sigurni da oni tu imaju nekakve racionalne namjere koliko toliko i u tom okviru se može živjeti upravo na ovaj način koji sam maloprije objasnio. I to je kao neki otvoreni prostor i svi se investiraju u takvu priču, u te poslove, u funkcionisanje u tim uslovima. Iako naravno svako ima mišljenje i o ratu i o tome šta treba poslije rata, šta ne treba, ali ono gdje su najaktivniji je ustvari ovo. Dakle, to je neki moj utisak nakon, dakle, kako otvoriti butik, kako otvoriti prodavnicu, kako naći način da se zaradi novac, kako doći do nekih sadržaja kojih nema ovdje. Polje mogućnosti je bilo ispunjeno time, tim ambicijama. Ostalo je bilo ono kao neka vrsta kolonije. Na neki način smo našli mir u tome što smo konalno kolonizovani i neko drugi nam zadaje okvire. Nisu više komunisti, sad su neki drugi i opet je nešto što poznaju, dakle, da im neko odredi okvir i da funkcionišu negdje u tom periodu. Neće se baviti više socijalističkim samoupravljanjem i podjelom stanova preko fondova, nego će jednostavno se baviti švercom, prodajom piratskih sadržaja.

Milica: Koliko godina si živio u Njemačkoj i kad si prvi put odlučio da se vratiš za stalno u Banjaluku?

Željko: Uvijek odbijam da to izračunam tačno, ali evo izračunajte vi za mene, od '92. do Nove godine 2010. Vratio sam se tačno 31.12.2010. godine. Istovarili smo moje knjige, ostavili ih negdje, kasnije smo sortirali sve te moje stvari. To smo sve ostavili to što sam ponio sa sobom. Puno sam toga ponio, prije svega knjige, ali i neke druge stvari i jednostavno sam što kažu poso onim zvijezdama i slavio Novu godinu (01:06:03 – smijeh).

Milica: Kako ste se odlučili vratiti u Bosnu i Hercegovinu, tj. u Banjaluku?

Željko: Odlučio sam se vratiti zato što sam nekoliko godina prije toga počeo da uspostavljam neke kontakte sa Filozofskim fakultetom ovdje, sa ljudima sa Odjeljenja za filozofiju u Banjaluci, gdje sam imao utisak da se tu može uraditi nešto više, da sam ja u stanju da napravim neki transfer ljudi u oba pravca, u oba smjera. To mi je djelimično i uspjelo, dakle da dovedem neke ljude iz Štutgarta i održimo neka predavanja, neke radionice i tako dalje. Tu sam uspio i čak sam da omogućim nekima da dođu u Štutgard da drže predavanja na univerzitetu, da posjete neke recimo doktorandske kolokvijume, da jednostavno dođu tu da budu. To sam u nekom svom ličnom angažmanu u prvi mah uspio da uradim. Tu se negdje i rodila ideja da se vratim i da se jednostavno angažujem ovde, da ovde radim, da pokušam da na neki način da spojim neke stvari i lične i profesionalne, dakle, sve više me vuklo iz ličnih nekih razloga da budem što više u Banjaluci. Sve više mi je smetalo što dolazim tako rijetko. Tu su se rodila neka djeca, neki sinovci i bilo mi je veoma sve teže i teže da pratim iz daljine. Onda i neke tragične stvari o kojima ne bih sada. Bio sam isto daleko od toga. Nisam imao drugi izbor da tu više učestvujem, da budem više ovde kao što sam treb'o. I negdje postojao sam sve svjesniji toga i ti kontakti sa ljudima slične profesije sa fakultetom ovdje, tu se negdje rodila ideja da se vratim, da spojim te stvari, da radim i da jednostavno budem bliži tim nekim svojim ličnim potrebama. To sad kao što znamo nije baš tako ispalo na kraju. Sad radim u Beogradu. Profesionalni put me odveo tamo, ali sam dovoljno prisutan u Banjaluci da budem zadovoljan, da na neki način smatram da sam uspio ipak u tome.

Milica: Kad ste se prvi put vratili u Banjaluku, možete li da napravite neku paralelu kako se Banja Luka izmijenila? Kako je Vi pamтите? Neko ko je rođeni Banjalučanin i neko ko je u trenutku napustio Banjaluku i danas. Kako?

Željko: Banja Luka koju sam ja napustio je već bila negdje ta Banja Luka ako aludirate na taj sastav ljudi koji su tu prisutni, ali kako god.

Milica: Šta je to što se primijeti kao prva promjena kada dođete u Banjaluku u odnosu na ono što se sjećate osamdesetih godina?

Željko: '97. ne postoje neke te... postoji taj mentalitet ili nekakva situacija koju sam opisao. Postojalo je stanje ljudi koje se već pripremalo početkom devedesetih. Dakle, taj mali sitni šverc, pokušaj da se uđe u nekakav privatluk na koji god način. To se već naziralo tih devedesetih godina. To je već negdje prekinuto možda ratom. Ne u potpunosti. Postojao je šverc i u ratu, ali ti mali ljudi koji su nešto pokušavali da mogu da se snađu, jednostavno da prežive, su u tim ratnim godinama bili vjerovatno angažovani na drugoj strani. Onda ih se oslobađa tog angažmana i oni se nalaze u praznom prostoru i pokušavaju nešto. To je bilo isto početkom devedesetih godina kada se stari sistem firmi državnih polako urušavao ili jednostavno ljudi tad nisu imali prihode ili nisu imali prihode koji su bili obezvrijeđeni

inflacijom na nekoliko dana i jednostavno su bili i tada kao i u poslijeratnom periodu ostavljeni da se sami snalaze. To se već počelo prije rata dešavati. Poslije rata se nastavlja. To je ono što sam zatekao tada. To je ono što pamtim. To je u tom momentu. Kasnije se to već iz godine u godinu kako sam dolazio redovno u Banjaluku od tog perioda mijenjalo. I to se negdje unazad deset godina vraća na neku poziciju iz recimo kraja osamdesetih godina gdje je država prisutnija. Niko sad ne prodaje čokoladice Šogeten na čošku ovdje iznad, to funkcioniše drugačije, ali je ta neka psihoza kao krize mjesta na kome se ne može živjeti i na kome postoji malo mogućnosti, treba otići, ali je prosustvo države intenzivnije. Dakle, vraćamo se pod nekim drugim predznacima u neki period osamdesetih godina. Ovo me podsjeća na situaciju '86/'87. godina. Dakle, svijest krize, psihoza krize, ali ipak se to negdje sve odvija preko države. Rješenja i izlazi su više vezani za te puteve, za neke aranžmane sa državom, da li će država da uradi ovo ili ono. Postoji taj neki momenat suverenosti. Stranci su manje prisutni. Upućeni smo ipak na naše institucije, jedni na druge, ipak da se rješava neki problem. Neće vam neko ti poslati helikopter da vam riješi nekakav spor oko nečega tu aktuelnog nego mora da se rješava ovde. To je nešto što se vraća na neku poziciju. To je moj utisak. Dakle, postoji nekoliko tih faza ako me pitate kako se Banjaluka mijenjala. Sad postaje relativno relativno normalna, uslovno rečeno. Tu su neki veliki igrači kao što je bilo i prije, naravno iz nekih drugih uglova su dolazili ti igrači, ali se njih pitalo. E to je vać ta priča.

Mirza: Spomenuo si šta se slušalo osamdesetih.

Željko: To je taj prlaz. Šta je slušala politička elita (01:13:54 – smijeh).

Mirza: Šta se slušalo nakon tvog prvog povratka? Da li čuješ neke nove zvukove?

Željko: Pa naravno, dobro, onda je, to je neka vrsta, kakofonija poslijeratna. Naravno, taj narodnjački dio je postao prisutniji, legitimniji, izborio je neko svoje pravo glasa, kako god, ali to je neka vrsta kakofonije. Prolazite gradom '97/8. s jedne strane na pijaci čujete ne znam šta već, nekakav narodnjak, Cecu, s druge strane s nekog zvučnika Disciplina kičme i Boje. To se sve prodaje i sve se traži, i jedno i drugo. To je taj utisak bio. Sada je on prevlast narodnjačkog, mada je ne bih sada, kažem to je sve bilo pripremljeno u nekom momentu i taj progresivni dio je bio dosta, kako da kažem, mimetičkih momenata, kopiranja nečega, ne samo u Banjaluci nego i u cijeloj Jugoslaviji, nečega što se radilo i što je izmišljeno na nekim drugim mjestima. I mi smo sada tu negdje gdje pokušavamo da se priključimo tome, da uradimo nešto svoje, ali u suštini nije naše izvorno, nije došlo odavde, nije dio naše kreativnosti. Jeste nekakve varijacije i tu su postojali nekakvi kreativni momenti, ali u suštini nije naše. Nije izašlo iz nekog našeg duha lokalnog, na primer ne govorim o folkloru, ne govorim o ničemu, nego o nekakvom kao što je nešto izašlo negdje trip hop iz Bristola, nekakvih scena koje su se negdje razvile i pripremale. Mi takve fenomene nismo proizveli ovde. To nije bilo. Ni novi talas nije naš, ništa nije naše, ni pank, ni rok nije naš. Možda je neki folklor naš, ali ni on nije naš izgleda tako da to nedostaje i dan danas. Nekakve kombinacije svega toga su naše. Tu je bilo možda nekih interesantnih eklektičkih pokušaja. Oni su možda bili originalni. Možda smo u tome bili najoriginalniji, ali... ne znam.

Milica: Kako Vi danas tumačite rat i poslijeratni mir? Kako danas gledate na rat i na taj period koji se dešavao?

Željko: Pa već sam rekao. Sad ne bih o ratu samom. Zašto rat, kako rat, već sam to mislim rekao. Korijeni su u lažima ili u nekim nedovršenim projektima starih svih Jugoslavija i na kraju komunističkih, znači socijalističke Jugoslavije, koja je za neke scene ovde sada prostor svjetla i nekakve, podloga za nekakvu retroutopiju. Ja smatram da bi se prema tome trebao zauzeti veoma kritički stav prije svega zato da bi se ti pokušaji emancipatorski danas oslobodili mitova sopstvenih. Oni će biti tek istinski i iskreni i djelotvorni kada se oslobode sopstvenih mitova. Jugoslavija je jedan od tih mitova u svim njenim segmentima koji jednostavno sprečava te pokušaje da razviju potpuni svoj potencijal, da budu stvarno na novou svog vremena, da budu adekvatni svom vremenu. Danas se jako teško tome oduprijeti i da, naravno, Jugoslavija nije nešto u čemu je i koja u potpunosti treba da se odbaci. Potpuno afirmativan pristup tome je velika smetnja nekim progresivnim stavovima danas iako to ne bi nikada priznali. Neće da priznaju. Ali mislim da je upravo to tako. Da bi ih ljudi uzeli ozbiljno i kao ozbiljnu namjeru, moraju da se oslobode tog sopstvenog mita. Ja sam negdje imao tu ideju da je recimo Jugoslavija taj neki ljevičarski kosovski mit. Dakle, jedan poraz, ali koji razvija vječnu ideju koja je vrijedna toga i koja je tek u nekoj svojoj idealnosti razvija tu neki svoju djelotvornost što je, mislim, pogrešno. To je mit kao i svaki drugi mit i treba da se neko ko zauzima nekakav prosvjetiteljski ili emancipativni stav treba da se oslobodi tog mita i svakog mita pa i toga.

Milica: Kako Vi danas gledate na postdejtonsku državu Bosnu i Hercegovinu?

Željko: Na postdejtonsku državu gledam kao na nešto što se iskristalisalo, što je realan ishod, sad na stranu neke sad slučajnosti i šta se već moglo desiti il' ovako il' onako u nekom periodu, ko je šta gdje odlučio, ali mislim da je ipak negdje nešto što realan proizvod onoga što se dešavalo ovdje i što rezultat nekakvih interesa spoljnih. Moglo je biti ili ovako ili onako i drugačije da je neko drugi htio, jeste. Moglo je biti i ovako i onako i drugačije da je odavde neko htio tako. Dakle, svi su htjeli na neki način ovo i to je rezultat, nekakva kristalizacija, nekakva srednja tačka svega što se dešavalo, plus minus možda jedan centimetar gore dole. To je negdje trenutno to. Mislim, ja nemam uopšte, mislim da je to jedan relativno stabilan sistem. On nije emancipatorski, dakle nije nešto što će nas emancipovati na neki duži rok, u smjeru nekih drugih integracija, ali smatram da sprječava nešto što zovem metastaza problema i što se desilo u Jugoslaviji početkom devedesetih i što je, 'ajd da kažemo nekakav primitivni oblik stabilizacije, ali ipak stabilizacija. E sad što neko žali za nečim što je prošlo prije, za nečim što nije ostvario, druga je stvar, ali mislim da sada u ovoj konstelaciji funkcioniše i to je veoma bitno. Na primer, ja ako upoređujemo sa situacijom u Federaciji, tamo nastaje određena forma metastaze problema što je veoma opasno. Što je opasnije recimo od sukoba nekakvih vrhova ovog ili onog entiteta. To je moje mišljenje samo gledano sa čisto pragmatične strane i mislim da će tako dugo vremena i moći da funkcioniše. Da li se to zove Dejton ili nešto drugo. (01:22:42 – nejasno) Federacija, mislim da to jednostavno, ne znam sad, ja ne mogu da govorim šta treba da se uradi, da li da se nekakav konfederativni oblik jednostavno, da se taj dejtonski model pretoči u konfederativni oblik i da to bude definitivni oblik koji će biti konačno priznat od svih strana i da se više ne dovodi u pitanje ili šta će biti. Šta to sve znači? Stvar je recimo u tome da se taj dejtonski sistem ili neki konfederativni sistem koji bi ga naslijedio, on je, zavisi na koji način ga uzmemo i na koji način ga drugi budu tretirali, ovo je sad hipotetički, ali recimo, on može da vodi u integracije šire u Evropsku uniju, on ne mora da vodi u rat. Znači, sve zavisi od toga na koji način. Može da bude zlatni put i da riješi lokalne probleme, da ih

jednostavno suspenduje, a da omogući put u Evropsku uniju i da tamo integracije otvore neke druge procese koji će na duži rok učiniti neke ovdje sukobe izlišnima. Ne odmah. Vidimo šta se dešava u nekim drugim državama u Evropskoj uniji, ali ipak će relaksirati u mnogome situaciju, a i ne mora. Može da bude odskočna daska za drugu fazu separatizma i tako dalje. To zavisi već, ali mislim da postoji realna mogućnost za ovu prvu opciju. To je na neki način i čini mi se da su negdje i kakve god da su im bile ambicije sa strane evropske nekakve sile ili svjetske, imaju negdje taj stav da im je to otprilike podtekst, dakle da je to ono između redova što se može čitati i da je to barem u ovih zadnjih deset godina je nešto što se dešava i da tako otprilike možemo tumačiti njihove akcije. Mislim da se od toga, ako ne bude nekog avanturizma, neće ni odustajati, da će otprilike to biti to ako se ikada integrišemo. I sad, znači, to je nekakva ja to govorim čisto pragmatično i mislim da bi možda i mogli zauzeti taj stav. Naravno, mnogi će ga iz nekih ideoloških – ne, nikada nećemo priznati ovo zato što je tu se desilo to i to ili obratno, nećemo zato što je... dobro, može i tako. Ne znam. Mislim da bi trebali zaći iza tih ideoloških barijera. Da bi jednostavno moralo na taj način da ide. Na kraju će opet stranci ispasti pametniji od nas. Znaju šta je bolje za nas.

Milica: Šta po Vašem mišljenju predstavlja nadu u bolje sutra? Ko to može da postigne i na koji način?

Željko: Pa zavisi u kom pravcu idu ovi procesi. Ako krenu u nekom drugom pravcu onda se traže neke druge akcije da recimo ne eskaliraju neke priče, jer ako prevagne neka priča koja će voditi u raspad ili nešto ili ako prevagne sad priča koja će ići u ovom pravcu koji sam rekao, gdje će se voditi više nekim pragmatizmom, gdje se neće toliko u samu politiku traženje nekih rješenja uključivati priče o izmirenju svih dugova, ne moralnih i bilo kakvih, nego ćemo jednostavno gledati šta je to čime možemo što prije doći do nekih integracija u neke racionalnije okvire. To zavisi, ako prevagne taj dio onda se traži jedan određeni drugi tip ljudi, drugi tip organizovanja, drugi tip akcije, drugi tip angažmana. Zavisi već šta. Ja se nadam da će biti ovaj dio i mislim da mnogo toga pokazuje u tom pravcu. Tu sam na neki način optimista, ali nikad se ne zna. Mislim, vidimo šta se desilo u Ukrajini, Gruziji i tako dalje. Nikad se ne zna. Avanturizam je ponovo počeo da hara.

Milica: Kako Vi vidite Vašu budućnost? Da li razmišljate kao pojedinac ili kako vidite uopšte budućnost Bosne i Hercegovine i nas kao društva?

Željko: To je naravno vezano za ono što sam maloprije rekao, dakle u kojem pravcu i na koji način vidim. Ja sam mogu ili ljudi poput mene mogu da otvore mnoge mostove i tu ustvari nije pitanje čak ni novca. Dakle, mogu da neke svoje resurse koji su možda u tim širim okvirima skromni, mogu da se u svakom momentu okrenem i angažujem u tom pravcu. To već na neki način činim. Ako treba uspostaviti kontakte između fakulteta i univerziteta, to mogu. Ako treba odvesti ili naći klincima iz ovog ili onog kluba mjesto na turniru u Njemačkoj, u Austriji, gdje god i da to sve na neki način protekne normalno i da imaju nešto od toga, da vide nešto, to mogu da uradim. I postoji mnogo takvih ljudi koji mogu. Ako već pitate mene šta je, ja sebe vidim u nekakvim racionalnim pričama, mogu da uradim i više nego što sam do sada uradio. Saradnja između univerziteta, na primer, uključivanje u neke projekte i tako dalje. Postoji i taj iracionalni momenat da neko ovdje odmahne rukom i da se prave da se njih to ne tiče. Već ako postoji drugačiji stav, onda se otvaraju druge mogućnosti. Ja sebe tu vidim negdje u tim pričama. Nadam se da će taj okvir da se koliko toliko uspostavi gdje ove neke akcije neće odlaziti uzalud, dakle

neće biti samo epizode. Jednostavno odradite cijeli posao, a onda vam neko zatvori vrata i kaže nas to ne interesuje ili jednostavno se ogluši o to. Nadam se samo da će se tu negdje otvoriti mogućnost i vidim, optimista sam u tom pravcu da ćemo ići generalno da ćemo ići u ovom pravcu, da ćemo u nekom modelu ovdje međusobnog trpljenja na kraju naći možda najfunkcionalniji oblik koji je mogući i koji će nam možda biti onda pored svih svojih manjkavosti prednost zato što će biti možda oslobođen nekih velikih narativa. Upravo to. Da se oslobodimo velikih narativa, ideoloških, bilo kakvih i da gledamo tu pragmatičnu crtu.

Mirza: Da li ti kao građanin si u prilici da promijeniš društvo i državu? Da li je to moguće kao pojedinac u ovom slučaju na ovim prostorima?

Željko: Pa teško, ali naravno da je moguće. Neke male akcije čak, ali koje su kažem i one moraju biti oslobođene tih velikih narativa. Negdje su ti narativi potrebni da bi se skoncentrisala negdje energija, ali mislim da u ovom specijalnom slučaju ne samo ovdje nego i u regionu, da su potrebne akcije koje su oslobođene tih velikih narativa ili da bar oni budu suspendovani u nekom momentu ili u nekom periodu. Jednostavno nećemo uspjeti ni da pridobijemo ljude za nešto, neko će iskočiti iz ovog ili onog razloga, govorit će to su ovi. Postoje mnoge etikete ovdje. Ako hoćete da promijenite svoju ulicu, onda ne možete najprije zahtijevati od ljudi da se deklariraju da li su podržavali Partizane ili podržavali Četnike ili šta već. Dakle, ako hoćete da svoju ulicu, sad to ugrubo karikiram naravno, ili jesu li za Evropsku uniju ili su protiv Evropske unije. Negdje se mora početi. Dakle, ako hoćete da napravite racionalno da nađete sredstva da asfaltirate ili napravite trotoar u svojoj ulici ili da ga popravite, onda morate ići drugačije. Mislim da je to sad potrebno ovdje i da to mnogo više donosi i da oslobađa i te druge priče koje možda trebaju u nekom momentu da se riješe. Na primer, pitanja krivice, pitanja dugova, pitanja svega. Ali mora da ide mislim ipak tim redom. Bar ovdje.

Milica: Ništa Željko, ima li nešto što te mi nismo pitalo što ti želiš da kažeš?

Željko: Niste me pitali o Marijanu Benešu (01:32:37 – svi se smiju). Još je živ. Demantujem portal Pravda koja je objavila da čovjek više nije živ. Dakle, još je živ i još neko vrijeme će biti. Želim mu sve najbolje.

Milica: Željko, hvala ti puno na ovom intervjuu.

Željko: Hvala vama.